

7 Gorbachevich, K. S. Russkij yazy`k. Proshloe. Nastoyashhee. Budushhee: Inostranczam o rusском yazy`ke [Tekst]: kniga dlya chteniya s kommentariyami [Slov. i komment. T. Poznyakovo] / K.S. Gorbachevich. – M.: Russkij Yazy`k, 1990. – 278 s.

8 Klushina, N.I. Russkij naczional`ny`j stil` i ego realizacziya v tekstakh sovremenny`kh SMI [Tekst] / N.I. Klushina // Tezisy` mezhdunarodnoj nauchnoj konferenczii Stylistyka XXI. – Opole, 2012. – S. 19-34

9 Solganik, G.Ya. O sovremennoj kul`turno-rechevoj situaczii. Uchimsya govorit` po-rusски [Tekst] / G.Ya. Solganik // Problemy` sovremennogo yazy`ka v e`lektronny`kh SMI: sb. nauch. statej. – M.: Fak. zhurn. MGU im. M.V. Lomonosova, 2016. – Vy`p. 2. - S. 210-216.

10 Klushina, N.I. E`ticheskie aspekty` massovoj kommunikaczii [Tekst] / N.I. Klushina // Vestnik RUDN. Seriya: lingvistika. – M.: RUDN, 2014. – Vy`pusk # 1.

11 Kungurova, O., Nazaruk, T., Bondarenko, O. Fenomen gramotnosti russkogo yazy`ka v istoricheskom i ortologicheskom kontekstakh [Tekst] / O.Kungurova, T.Nazaruk, O.Bondarenko // Mnogo-profil`ny`j nauchny`j zhurnal «3i : intellekt, ideya, innovacziya» – Kostanaj, KGU im. A.Bajtursy`nova, 2020, # 3, s. 113-119.

Информация об авторах

Кунгурова Ольга Григорьевна - кандидат филологических наук, профессор кафедры журналистики и коммуникационного менеджмента Костанайского государственного университета им. А. Байтурсынова, 110000, Республика Казахстан, г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47; e-mail: o.kungurova@gmail.com

Назарук Татьяна Анатольевна – магистр социальных наук, корреспондент городской газеты «Наш Костанай», 110000, Республика Казахстан, ул. Аль-фараби, 90; e-mail: tanyanazaruk8@gmail.com

Бондаренко Ольга Юрьевна – кандидат наук (культурология), руководитель контентного отдела российско-французской компании Edstories (цифровое образование), Российская Федерация, Москва, e-mail: olenkabond@mail.ru

Кунгурова О.Г.- филология ғылымдарының кандидаты, А. Байтурсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, журналистика және коммуникациялық менеджмент кафедрасының профессоры. 110000, Қазақстан Республикасы, қ.Қостанай. Байтурсынов көшесі,47; e-mail: o.kungurova@gmail.com

Назарук Т.А.- әлеуметтік ғылымдар магистрі, «Наш Костанай» қалалық газетінің корреспонденті

Бондаренко Ольга Юрьевна – культурология ғылымдарының кандидаты, Edstories (цифрлық білім беру) Ресей-француз компаниясының контенттік бөлімінің басшысы, Ресей Федерациясы, Мәскеу e-mail: olenkabond@mail.ru

Kungurova Olga Grigoryevna is Candidate of Philology, associate professor of Journalism and Communication Management, professor of the Kostanay State University after. A. Baytursynov, 110000, Republic of Kazakhstan, Kostanay, Baytursynov St., 47; e-mail: o.kungurova@gmail.com

Nazaruk Tatiana Anatolyevna - Master of Social Sciences, correspondent of the city newspaper "Nash Kostanay", 110000, RK, Al-farabi, 90; tanyanazaruk8@gmail.com

Olga Bondarenko Ph.D. in cultural studies, Head of content group, Edstories, Moscow, Russia, e-mail: olenkabond@mail.ru

УДК 821

SOME LANGUAGE FEATURES OF THE NOVEL "ASPAN ASTY, ZHER USTINDEGI ZULMAT" BY ADAM MEKEBAEV

Samambet M.K. - candidate of philological sciences, professor of the department of foreign philology. Akhmet Baitursunov Kostanai Regional University.

Adam Mekebaev is a writer who is characterized by bold and objective civic position. He was one of the first to resort to the theme of famine in Kazakhstan in the 1930s, when it was forbidden not only to write about this tragedy, but even just mention it. Unfortunately, most of Mekebaev's works are unknown to non-Kazakh readers. Only a few stories were translated into the Russian language in 1985.

The purpose of the article is to show some of the linguistic features used by the author to reproduce the situation in the country caused by forced collectivization, confiscation of livestock, impoverishment, which led to the catastrophic tragedy of the Kazakh people leading a nomadic lifestyle - the death of millions of

people. Initially, the novel was published under the innocuous title «Құпия қойма» (*Qūpia qoima*) - "A Secret cache" (a hidden storage place). In the 2015 edition, the title of the novel «Аспан асты, жер үстіндегі зұлмат» (*Aspan asty, jer üstindegi zūlmat*) conform with the content of the author's text. The word «зұлмат» (*zūlmat*) means "natural disaster", the word "«зұлымдық» (*zūlymdyq*) belonging to the same semantic group means "atrocities".

What happened in Kazakhstan in the early thirties was a real atrocity against Kazakhs. In the annotated article, related to the historical situation of the 30s, reflecting the originality of the Kazakh national mentality only some linguistic features - individual words, phraseological units, double words, lexical stylistic devices are analyzed.

Quotes from the novel and separate words in the Kazakh language are given in Cyrillic and Latin scripts.

Key words: collectivization, confiscation, impoverishment, hunger, children, death.

АДАМ МЕКЕБАЕВТЫҢ «АСПАН АСТЫ, ЖЕР ҮСТІНДЕГІ ЗҰЛМАТ» РОМАНЫНЫҢ КЕЙБІР ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сәмәмбет М. Қ. - филология ғылымдарының кандидаты, шетел филологиясы кафедрасының профессоры, Ахмет Байтұрсынұев атындағы Қостанай өңірлік университет

Адам Мекебаев - батыл және объективті азаматтық позициясымен ерекшеленетін жазушы. Ол ХХ ғасырдың 30-жылдарында Қазақстандағы аштық мәселесін алғашқылардың бірі болып қозғады, сол кезде бұл қайғылы оқиға туралы жазуға ғана емес, оны жай ғана еске салуға тыйым салынды. Өкінішке орай, Мекебаевтың шығармаларының көпшілігі өзге ұлт оқырмандарына беймәлім. Тек бірнеше әңгімелері 1985 жылы орыс тіліне аударылды.

Мақаланың мақсаты - автордың көшпелі өмір салтын ұстанған қазақ халқының апатты трагедиясына - миллиондаған адамдардың өлімге - соқтырған зорлықпен ұжымдастыруды (коллективизацияны), малды тәркілеуді (конфискацияны), кедейлендіру – жалпы сол кездегі елдегі сұрапыл жағдайды суреттеу үшін қолданған кейбір тілдік ерекшеліктерді көрсету.

Бастапқыда роман жай ғана, әдеттегі, астарсыз «Құпия қойма» деген атаумен жарық көрді. 2015 жылғы басылымда «Аспан асты, жер үстіндегі зұлмат» деген романының атауы авторлық мәтіннің мазмұнымен көбірек сәйкес келеді. «Зұлмат» деген сөздің мағынасы «табиғи апат», мағынасы жағынан жақын «зұлымдық» деген сөз «жауыздық әрекет жасау» дегенді білдіреді.

Қазақстанда отызыншы жылдардың басында болған оқиға қазақтарға жасалған нағыз жауыздық болды. Осы аңдатпаланып отырған мақалада 30-жылдардағы тарихи жағдайға байланысты, қазақтың ұлттық менталитетінің өзіндік ерекшелігі көрсететін тек кейбір лингвистикалық ерекшеліктер - жеке ұлттық сөздер, фразеологиялық бірліктер, қос сөздер, лексикалық стилистикалық құралдар талданылды.

Романнан келтірілген дәйексөздер және қазақ тіліндегі жеке сөздер кириллица мен латын тілдерінде берілген.

Түйінді сөздер: ұжымдастыру, тәркілеу, кедейлену, аштық, балалар, өлім.

НЕКОТОРЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА АДАМА МЕКЕБАЕВА «АСПАН АСТЫ, ЖЕР ҮСТІНДЕГІ ЗҰЛМАТ»

Самамбет М.К. – кандидат филологических наук, профессор кафедры иностранной филологии, Костанайский региональный университет им. Ахмета Байтурсынова

Адам Мекебаев – писатель, которого отличает смелая и объективная гражданская позиция. Он один из первых обратился к теме голода в Казахстане 30-х годов, когда было запрещено не только писать об этой трагедии, но даже просто упоминать о ней. К большому сожалению, большая часть произведений Мекебаева неизвестна неказахскому читателю. На русский язык переведены только несколько повестей в 1985 году.

Цель статьи – показать некоторые языковые особенности, использованные автором для воспроизведения положения в стране, вызванной насильственной коллективизацией, конфискацией скота, обнищанием, которые привели к катастрофической трагедии казахского народа, ведущего кочевой образ жизни, – гибели миллионов людей. Изначально роман был напечатан под безобидным названием «Құпия қойма» "*Qūpia qoima*" - «Тайник в степи». В издании 2015 года название романа «Аспан асты, жер үстіндегі зұлмат» (*Aspan asty, jer üstindegi zūlmat*) более соответствует содержанию авторского текста. Слово «зұлмат» (*zūlmat*) означает

«стихийное бедствие», близкое по значению слово «зұлымдық» (zūlymdyq) означающее «злодеяние».

То, что происходило в Казахстане в начале тридцатых годов, было настоящее злодеяние против казахов. В аннотируемой статье анализу подвергнуты только некоторые языковые особенности – отдельные слова, фразеологизмы, слова-дуплеты, лексические стилистические приемы, касающиеся исторической обстановки 30-х годов, отражающие своеобразие казахской национальной ментальности.

Цитаты из романа и отдельные слова на казахском языке даны на кириллице и латинице.

Ключевые слова: коллективизация, конфискация, обнищание, голод, дети, смерть.

Adam Mekebaev (1940-2014) is a famous Kazakh writer, the author of novels, long stories, dramatic and poetic works and historical and philosophical works

One of his novels "Құпия қойма" (Qūpia qoima) (1979) with the title "Аспан асты, жер үстіндегі зұлмат" (Aspan asty, jer üstindegi zūlmat) in the 2015 edition is dedicated to the theme of mass famine in Kazakhstan in the 30s of the XX century.

The famine of the thirties of the last century led to the impoverishment of the broad masses in the republic, deaths, according to various estimates from one and a half to two or more million Kazakhs, unprecedented migration of Kazakhs to neighboring Russia, China, Mongolia, the countries of Central Asia and further to Afghanistan and other states.

Adam Mekebaev in his novel "Aspan asty, jer üstindegi zūlmat" describing the tragic fate of the Kazakh people, a humanitarian catastrophe caused by the widespread mass famine of the 30s, gives a realistic description of the extreme impoverishment of both the poor and the middle class as a result of complete collectivization and confiscation of livestock.

So, in describing the humanitarian disaster that led to the deaths of millions of Kazakhs, Adam Mekebaev, a brilliant expert of the Kazakh language, uses various stylistic devices, phraseological units, doublet words that convey the distinctive/original mentality of this ethnic group, whose characteristic worldview is represented by a hierarchy of ideas, views of the world, perception of the surrounding nature - flora and fauna, by the assessment criteria, priorities, cultural canons and verbal ways of expressing thoughts.

In this article, only some of the phenomena related to the historical situation of the 30s have been analyzed. They are collectivization, impoverishment, hunger, children and death.

In the thirties, tragic times for the Kazak Autonomous Socialist Soviet Republic, the administrative arbitrariness of the authorities for accelerated collectivization was carried out by twenty-five-thousanders along with various aul activists, who were vigorously engaged in the confiscation of property and, mainly, livestock. Twenty-five-thousanders were 25 thousand advanced workers from large industrial centers of Russia, who voluntarily went at the call of the Bolshevik party to do economic and organizational work in collective farms at the beginning of 1930, during the period of collectivization of rural economy

Kazakhs valued only four kinds of livestock such as horses, camels, cows and sheep. Thousands and thousands of four types of livestock were driven away by force. When it was done «Төрт түліктің ызы-қиқы, қым-құйт даусынан бас айналып, құлақ тұнды» (Tört tūlīktī ŋyzy-qīqy, qym-qūyt dausynan bas ainalyp, qūlaq tūndy) (1,4). Double words ызы-қиқы, қым-құйт (yzy-qīqy, qym-qūyt) (2,15,638) convey the noise made by animals, unusually driven from their usual pastures - loud neighing, snorting, roaring, bellowing, screaming and bleating tore ears and were accompanied by human shouts, cries of owners of these animals, continuous screaming. For Kazakh nomads, losing livestock was like death.

Another obligation for Kazakhs deprived of their livestock was mandatory taxation. The poor man Zhienkul's wife said that even they, who had joined the collective farm, were imposed with unbearable taxes, it was watched how they lit the stove, what they cooked, what they ate. Madina asked «Сіңірі шыққан қу кедей емессіңде ме, кәлептепке ұйысқан жарлыға өкімет тимейді дейтіні қайда?» (Sīŋiri şyqqan qu kedey emessīŋde me, käleptepke ŋıysqan jarlyğa ökimet timeydi deitīni qaida?) (1,55). «Сіңірі шыққан қу кедей» (Sīŋiri şyqqan qu kedey) (2,13,573) is a phraseological unit meaning "being in a state of extreme need", "living from hand to mouth" and which may be rendered by English "down and outs". English phraseological units do not fully convey the character of the Kazakh phraseological unit. In the Kazakh phraseological unit, the main lexical load is carried by the phrase «сіңірі шыққан». Сіңір is a tendon, it is not meat that it contains fat, i.e. it is rated low. Therefore, the poor man was given a low grade as tendon was. This phraseological unit conveys the ethnic characteristics of the Kazakh food culture.

In 1925, the position of volostnoi (rural municipality governor) remained; for Tuktibai, who used to be a clerk, this time was «ит басына іркіт төгілгендей тоғыншылық заман еді» (it basyna irkit tōgīlgendei toğynşylyq zaman edī) (1,4) (2,7,359). This Kazakh phraseological unit means "the times of abundance, of plentifulness of the good things of life", but it did not last long. Frightened by the policy of the Soviets «мыңғырлаған малы бар байлар» (mūŋğyrlağan малы бар bailar) the wealthy folk with thousands of herds of horses, herds of cows and flocks of sheep, stretched out on vast lands, began to abandon their lands.

Many Kazakhs left the country. In order to live comfortably outside their region, everyone understood that they needed gold, silver and other valuables. Orimbai, an impoverished steppe dealer, dreams of finding the secret treasure of Satypaldy «Алтын қолға тисе, шаңырағы шайқалмаған жаққа барып, халық қатарына ілігіп кетпейміз бе?» (Altyn qolğa tise, şaңyрағу şaiqalmaған jaqqa барып, халық қатарына ілігіп кетпейміз бе?) (1,59). «Шайқалмаған жақ» (Şaiqalmaған jaq) is an unshaken, prosperous land where one could live a normal, prosperous life.

Poor Kabysh, one of the heroes of the novel, is a person of high moral standards. He is honest and noble. When Tuktibai, who chose the path of the cruel beast, learned from Orimbai that only Kabysh knew about the whereabouts of bai Satypaldy's gold and silver, he tried at all costs, by cunning, deceit to worm out from Kabysh where the cache of treasures was.

The sick, exhausted by hunger and cold, Kabysh who never revealed the secret to anyone, alarmed by Tuktibai's wicked behavior, entrusts the secret to Madina, his pure, devoted and loving wife. He narrates that bai Satypaldy very often invited him to carry out various serious and often dangerous errands. A very far-sighted Satypaldy, understanding the situation in the country, possessing untold riches - gold, silver, carpets, furs, precious clothes, furniture - decided to leave his native land. Therefore, he trusts the only person, poor Kabysh, to arrange a spacious cache in the sands and hide invaluable property, so that when good times come, Kabysh and Ziyaly, the son of the bai, could share his treasures. Bai Satypaldy entrusts all this to poor Kabysh. These two completely different people totally trusted each other and came to each other's aid.

Very rich Satypaldy, who avoided idle talks, who hardly greeted those on the same footing with him and kept them away from himself not to mention the down-and-outs, elected Kabysh and considered him as his peer: «Өйткені ағайын арасының әңгіме-қауғасынан аулақ жүруді ұнататын бай, кедей-кепшікті былай қойып, теңдестерінің өзімен әзер амандасып, маңайына жуытпай, өзінен аулақ ұстағанымен, қыпшақ Қабышпен терезесі тең кісідей сырласатыны жұрт арасында қашаннан бері әңгіме» (Öitkeni aғайын арасының әңгіме-қауғасынан аулақ жүруді ұнататын бай, кедей-кепшікті byлай қойып, теңдестерінің өзімен әзер амандасып, маңайына жуытпай, өзінен аулақ ұстағанымен, қыпшақ Qabyşпен терезесі тең кісідей сырласатыны жұрт арасында қашаннан бері әңгіме) (1,79).

Kabysh told his wife that in one of the conversations the clever, prudent bai came up with an idea that the situation in the country looked nasty and he was alarmed that the end would be terrible. Understanding what is likely to happen in the future, he therefore made wise decisions and plans. While he had power he decided to tidy up the relationship with people in the settlement, to donate aid to home-folks and to reward Kabysh with three mares and a stallion for his labor. Kabysh refused to take them point-blank. Satypaldy understood that for poor Kabysh friendship and confidence were more expensive than the blessings of life. Satypaldy persuaded Kabysh to consider the allocated animals not as payment for labor, but as «енші». Otherwise Kabysh wouldn't have taken the given animals as енші is a part of livestock, household utensils, which is given to a young family that moves away from their parents. Very rich Satypaldy treated poor Kabysh as his near relation.

Having unveiled the secret about the cache to his wife, the poor Kabysh ends his story with words: «Аманат жолы қашанда ауыр» (Amanat joly qaşanda ауыр) (1,92). «Amanat is a custom of entrusting to somebody of a precious thing, a family relic. To keep 'amanat' safe and pass it on to the testament was and is considered to be a great honour. «Аманатқа қиянат қылма» (Amanatqa қianat qylma) – "Don't abuse the thing entrusted to you" – says the popular wisdom, calling on for honesty and humanity.» (3,93). And when Tuktibai insists that it is necessary to share the hidden wealth between himself and poor Kabysh, the man of his word and honour, asserts: «Өзіне шыр бітпеген қу кедей, өзгенің байлығына қашан қожалық еткен» (Özine şyr bitpegen qu kedei, өзгенің байлығына қаşан қожалық еткен) (91). «Шыр бітпеген қу кедей» (Şyr bitpegen qu kedei) (2,15,582) denotes «one living from hand to mouth». A starving, seriously ill pauper who himself had built a cache in the course of a week and within half a month had transported the bai's treasures had full access to them. But even for the sake of saving his family and himself from famine he did not even think of touching them. For him, his word and honour were dearer than life. Kabysh uncompromisingly follows the noble principles of the steppe.

Famine in the novel is embodied as a monstrous, gluttonous, living, terrifying creature that has already begun to devour the inhabitants of the village «ауыз салды» (auyz saldy). It changed the disposition of people «пейілі тарылып» for the worse, and when the insatiability of famine manifested itself, people began to forget completely «әдеп пен адамгершілік» (ädep pen adamgerşilik) – politeness, decency, courtesy and humanity. So this monster started to destroy not only the people themselves, but also the best human qualities. «Ашаршылық араны ашылып, ел шүйдесіне ауыз салғалы пенде біткеннің пейілі тарылып, қайтсек тірі қаламыздың қамымен көрінген қараға ұрынатын болыпты. Бұрынғы әдеп пен адамгершілік адыра қалып, кім бұрын қимылдаса, сол шайнап тастайтынды шығарыпты» . (Aşarşylyq arany aşylyp, el şüidesine auz salğaly pende bitkenniñ peiili tarylyp, qaitsek tiri qalamyzdyñ qamymen köringen qarağa ұrynатын болыпты. Bұrynғы ädep pen adamgerşilik adyra qalyp, kim bұryn qimылdasa, sol şainap tastaityndy şyğarypty). (1,20)

Kabysh sees famine in a new guise: «аждахадай ысқырған аштық» (ajdahadai ysқыrғan aштыq) death is like a whistling- hissing dragon that enters the house unnoticeably and deals the final blow. «Іштей мазасызданып, іштей қиналғанмен, аяғын қияс басқан күні үй ішіне аждахадай ысқырған аштық елеусіз ғана еніп, апшысын құыра бастайтынын біледі де, бармағын шайнайды..» (Iштей mazasyzdanyp, іштей қиналғанмен, аяғын қияс басқан күні үй ішіне аждахадай ысқырған аштық елеусіз ғана еніп, аршысын құыра бастайтыннн біледі де, бармағын şainaıdy) (1,106)

In the lean years of 30s, difficult and unlucky for people, children and old people suffered especially badly. In the novel a large number of positive and negative, honest and dishonest, good and evil, poor and rich characters are named; there are many unnamed, nameless people too. And there are only a few children in the novel; they are six: three children of the poor fisherman Zhienkul, Madina and Kabysb's son and daughter and the son of Tuktibai. Three of them died from starvation: the son of Tuktibai, one of the children of the fisherman Zhienkul and the daughter of Madina.

Tuktibai had been a clerk to the rural municipality governor heretofore those tragic years. In the fall of 1929 his property was confiscated as of bai-kulak's property. To avoid prison, he joined a collective-farm, was engaged in arable farming, but did not acquire the name of an honest man. Soon they recollected that he had been a clerk, and he ended up in prison. But thanks to the two gold bracelets he received as a bribe when he had been a clerk and handed over to the prison authorities, he was released from prison. By that time his all property had been confiscated. His wife and son were starving and went begging. Yerdaulet, his son, begged his father not to leave home (how could the little boy know that his father had been in prison) and every day he asked for something to eat. His mother even cooked the gnawed bones, and when there was nothing left, Tuktibai resolved on sacrificing his life, he put his neck under the ax and asked his wife to kill him so that his wife could feed his son with his flesh. To save his son, the child-loving Tuktibai undertook a violent action; he robbed the poor old woman with three small children. At home, when he brought the grain he had taken by force he found his only son and his wife, numb and dead with starvation and cold. The unhappy starving mother at the hour of her son's death ad seized her breast with both hands, put it in the mouth of her mortally hungry son thinking it would save him from starvation death. The description of the mother and the son, frozen like stone statues in the mortal embrace is one of the strongest pages of the novel.

The grief of Tuktibai was inescapable «Қасиреттен қан жұтқан Түктібай басқа емес, тек қана әкелік борышын өтеп, бауыр еті жалғыз баласын ашаршылықтың қанды тырнағынан аман сақтап қалар амал таппасқа дейін құлдыраған шарасыздығына, сорлылығына егілді» (Qasiretten qan jütqan Tüktibai basqa емес, тек қана әкелік борышын өтеп, bauыр еті jalғыз balасын ашаршылықтың қанды тырнағынан аман сақтап қалар амал tappasqa deıın құлдыраған шарасыздығына, сорлылығына egıldı.) (1,65). The phrase bauыр etı means «тым аяулы, өте жақын, қымбатты адам». Why is the word «бауыр» (bauыр) - liver, denoting a human organ, is a part of the phrase denoting the closest, dearest person? It is known that liver is a vital organ that ensures the normal functioning of the human life processes. Thus, Kazakhs call the dearest, closest person, a blood relative «бауыр» (bauыр) To convey the grief of Tuktibai, who could not save his only son, his "bauыр etı" (bauыр etı) (2,3,133), his "blood and flesh" from the blood-soaked claws of hunger, he uses the sinister metaphor «ашаршылықтың қанды тырнағы» - bloody claws of famine, in which the abstract noun "famine" denoting an extreme lack of food causing suffering and death is used.

Tuktibai, a cunning, ruthless, cruel man who in order to save his only son, robbed the family of a poor fisherman, took away from the old woman the entire food supply about two poods (40 pounds) of grain for the whole winter and for the whole family. It was great wealth for the poor family, which they kept in a secret small grain storage dug in the ground. The old woman was sitting on an old quilt put on the on the top of the grain storage. The robber pushed the woman away and saw the grain storage. The poor woman sorrowfully shouted «Шаңырағымды ортасына түсірдің ғой! Ең құрымаса жартысын тастап кет, алғысымды айтайын, азамат!» (Şaңырағымды ortasyna түсірдің ғой! Ең құрымаса jartysyn tastap ket, алғысымды aıtaiын, azamat!) (1, 62). Шаңырақ (Şaңыраq) for Kazakhs is not just a wooden dome of the yurt, it is a house, a dwelling, it is not just "house", it is "home". «Шаңырақты ортасына түсіру» (Şaңырақты ortasyna түсіру) (2,15,252) is to destroy the house, destroy the family. This robbery of a poor Kazakh family in broad daylight by the Kazakh whose son had died because of the extreme lack of food causing suffering and death led to the death of a child and of an elderly fisherman's mother. Who dies in times of famine like this? Naturally, children and old people. Siblings, only recently busy with something, were frightened to death by Tuktibai's criminal act «Өлгіді ғана төр алдында әлденемен айналысып отырған үйелмелі-сүйелмелі үш бала ұлардай шулап қоя берді» (Älgıdı ғана төr aldynda әлденемен aınalysyp oтырған үielmelı-sүйelmelı үş bala ұлардай şulap qoıa berdı) (1,61) «Үйелмелі-сүйелмелі» (Üielmelı-sүйelmelı) is a doublet meaning «Siblings who are almost of the same age and height»(2,15,27). The simile «ұлардай шулау» (ұлардай şulau) means «улап-шулап дүрлігу; дауыс қосып жылау» (ulap-şulap дүрлігу; dauys qosyp jylau) (2, 14, 707). - make loud noise, loudly burst into tears. The main word in this phraseological unit is the word «ұлар» (ұлар) «таудың биік шыңдарын мекендейтін, түсі сұрғылт, еті дәмді, ірі құс» (taudyң biik şыңдарын meкендейтін, түсі sұrғылт, etı dәмді, ірі құs) (2, 14,707) - mountain turkey. When these birds are frightened,

they make loud cries. This is probably why such a phraseological unit takes place in the corpus of Kazakh phraseological units.

For Kazakhs, as for most representatives of other ethnic groups, a boy, a son, an heir is of particular importance. The death of any child was tragic, but for the Kazakh the death of a boy, an heir, was especially unbearable.

From the conversation between Tuktibai and Orimbay, we learn that bai Satypaldy said «Әрі өзім де туған жер топрағында бір тұяқ қалсын деп тоқтадым» (Äri özim de tuğan jer topraqynda bir tüiaq qalsyn dep toqtadym) (1,59). The word «тұяқ» (tüiaq) means means a part of an animal's leg that steps on the ground and leaves a footprint, a trace (2, 14, 454). Among the Kazakhs, «тұяқ» (tüiaq) also has another meaning «артта қалған ұрпақ, тұқым» (artta qalğan ұrpaq, tüqym) - an heir, a boy, who is a trace of his father, of his parents.

The Kazakh ethnos are livestock breeders. They lovingly call their little child, son or daughter «құлыншақ» (qūlyñshaq) - my little colt, «қозым» (qozym) - my lamb, «ботам» (botam) - my baby camel, the names of baby animals. So why shouldn't the son, following the father in the genealogical hierarchy, be called «тұяғым» (tüiağym)? This word successfully conveys the ethnic mentality of the people. Kazakhs do not call their child zainka, fish, kotik like Russians or "cutie pie" "kiddo", "pookie" as English people.

Tuktibai who had treacherously murdered Orimbai envied him: «аштан өлгенімен, Өрекенде арман жоқ.» (aştan ölgenimen, Örekende arman joq) (1,87). In his judgment, the death of Orimbai was no big deal, the fact that the person who had passed away had a son, who was in quiet, comfortable sites was a big deal.

Orimbay, in a quarrel with Tuktibai, gave reasons for trying to find Satypaldy's treasures: «Кемпірімнен айрылсам да, сен сияқты құйрық-жалсыз емеспін...Өзбекстанға жіберген балаларым тірі» (Kempirimnen airylsam da, sen siaqty qūiryq-jalsyz emespin....Özbekstanğa jiberген balalarym tiri) (1, 75). He is not without «құйрық-жал» (qūiryq-jal) - relatives whom he can rely on; he has children in Uzbekistan. It was a hard blow for Tuktibai, whose only son and wife had starved to death. «Құйрық-жал» (qūiryq-jal) is a concept from the favorite gastronomic preferences of Kazakhs "part of the animal's body, a kind of container of fat and fat layer under the horse's mane"(2,10,268). The word combination «Құйрық-жал» (qūiryq-jal) for naming living children indicates the ethnic mentality of the speaker.

Extreme lack of food, starvation, oppression on the part of various authorized representatives of the party, activists and aul komsomol members were the cause of deaths. Death was a frequent phenomenon in the steppe and Madina, Kabysh's wife, managed to free herself from her predatory claws of death. . «Ажал тырнағынан әзер құтылғандай...» (1,39) . «Ажал тырнағынан әзер құтылғандай» (Ajal tyrnağynan äzer qūtylğandai) (39). For the unfortunate hungry people, death seemed as something with sharp claws.

Madina's husband said that bai Satypaldy repeatedly had sent him to carry out dangerous errands, to go for risky trips, and more than once he managed to escape from the jaws of death «... ажал аузынан оралған сәттерім» (ajal auzynan oralğan sätterim) (1, 96) Death had not only claws, but also a monstrous mouth.

Tuktibai, who chose the evil - violence, robbery, treachery and betrayal, a person through whose fault several people ended up in the claws of death with sympathy speaks of the deaths of broad masses «жалпы халық аштықтан қара шыбындай қырылып жатқанда...» (jalpy halıq aştyqtan qara şybyndai qurylyp jatqanda) (1,87) who dropped like flies. He accuses the politicians who robbed and killed the people: «Менің халқымның бар байлығын тонап, аштан қырған саясаткерлер, лағынет жаусын сендерге!» (Meniñ halqymnyñ bar bailyğyn tonap, aştan qyrğan saiasatkerler, lağynet jausyn senderge!) (1, 65). He sends curses «Бөтен елден көрген пайдаң өздеріңнің халқыңа у боп жабыссын! Саясатың желге ұшып, саяхатың көрге бастасын! Барсаң басың жат жерде қалсын, сүйегің күнге қурасын! Ұрпағың аш итше ұлып, үрім-бұтағың бірінің етін бірі жесін! О, Тәңірі, бұ дүниенің азабы о дүниеге кетпейді деген өзің ең ғой, менің жалғызымның кегі қазір болмаса да келешекте қайтсын десең осы тілегімді бере гөр!» (Böten elden körgen paidaң özderiñniñ halqyña u bop jabyssyn! Saiasatyñ jelge ұшып, saiahatyñ көрге bastасын! Barsaң basyñ jat jerde qalsyn, süiegiñ күнге qurасын! Ұрпағуың аш итше ұлып, үрім-бұтағуың бірінің етін бірі жесін! О, Тәңірі, бү дүниенің азабы о дүниеге кетпейді деген өзің ең ғой, менің жалғызымның кегі қазір болмаса да келешекте қайтсын десең осы тілегімді бере гөр!) (1, 65)». Here he invokes such terrible curses as "may your benefits turn into poison for your folks, may they howl like hungry dogs and devour each other, may your policy turn to dust and your departure means movement to the grave, may your heads remain in a foreign land and your bones dry up in the sun" to politicians.

In the epilogue Zhienkul talks about the shameful death of Tuktibai. All the curses addressed by him to others fell on his head.

«Үрім-бұтақ» (Ürim-būtaq) is a very interesting doublet word, a phrase consisting of words close in semantics. «Үрім» according to the dictionary «Өсіп тұрған өсімдіктің (ағаштың) шыбық ұшындағы соңғы бүршірі» (Ösip тұрған ösimdiktiñ (ağаштың) şybyq ұşyndağy соңғы бүршіри) (2,15,84). The bud of a plant is the shoot from which twigs, flowers, and other parts of the plant grow. «Бұтақ – ағаш діңінің, өсімдік сабағының өркендері мен тамырынан тарамдалған бөліктері» (Būtaq – ağаш diñiniñ, ösimdik sabağyñnyñ örkenderi мен тамырынан тарамдалған bölikteri) (2,4,17). A twig is a sprout of a tree with leaves and flowers.

And «үрім-бұтақ» (ürim-būtaq) is the offspring. As buds and twigs are the “children” of the plant, so among the Kazakhs «үрім-бұтақ» (ürim-būtaq) are the offspring, children.

The famine collected its tribute daily. The sight of people who died of hunger and were not buried according to the customs of their ancestors, who became food for feral dogs, became habitual. The dogs, which the owners used to feed, now lost the hope to get food from the owners, became stray and «кісі өлігіне ауыз салды» (kısı öliğine auyz saldy) have long begun to eat the people who died of hunger and who were lying everywhere. Tuktibai saw many times and this time saw how two dogs were tearing apart the deceased young woman (1,63). «Өз басы бұрын ас құйып алдарқатып ұстайтын иесінен қайыр көрмей аштықтан қаңғып кеткен иттердің әлдеқашаннан бері кісі өлігіне ауыз салғанына сан мәрте куа болғасын ба бәлендей мән беріп, бас қатырып жатпады» (Öz basy būryn as құйыр алдарқатыр ұstaityn iesinen qaiyr көrmei аштықтан қаңғыр кеткен иттердің әлдеқашаннан бері kısı öliğine auyz салғанына сан мәрте куа болғасын ба бәлендей мән беріп, бас қатырып жатпады) (1,63).

In the novel, there is no description of the eating of human flesh by human beings, but the behavior of Tuktibai, ready to sacrifice his life for the sake of saving his son is a direct reference to the terrible cases of anthropophagy that existed at that time.

This article touches on a very small part of the interesting material. Adam Mekebayev is a master of creating human characters, images of the poor and the rich, who may be both negative and positive. The description of nature, which is given human features, and the story of dying people keeps the reader in constant tension.

The novel «Аспан асты, жер үстіндегі зұлмат» (*Aspan asty, jer üstindegi zūlmat*) deserves a thorough detailed study and translation into other languages.

REFERENCES:

1. Mekebaev A. *Shy`farmalary` [Mәti`n] / A. Menkebaev. – Almaty`, «Nұrly`Press. KZ», 1-tom. – 2015. – 344 b.*
2. *Қазақ әдеби тілінің сөздігі. On bes tomдық [Mәti`n] / Almaty`. – 2011.*
3. *Kenzheakhmetұly` S. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. Tradiczii i obryady` kazakhskogo naroda. Kazakh traditions and customs [Mәti`n] / S. Kenzheakhmetұly` Almaty`: «Almaty`ki`tap» ZhShS. – 2006. – 284 b.*

Сведения об авторе:

Сәмәмбет Мәнсия Қалмағамбетқызы - А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің шетел филологиясы кафедрасының профессоры, филология ғылымдарының кандидаты, Қостанай қ., Баймағамбетовк., 168, 68 пәтер, тел. 87058420208, e-mail: msamambet47@mail.ru

Самамбет Мансия Калмагамбетқызы – профессор кафедрі иностранной филологии Костанайского государственного университета им. А.Байтурсынова, кандидат филологических наук, г. Костанай, ул. Баймагамбетова, 168, кв.68, тел. 87058420208, e-mail: msamambet47@mail.ru

Samambet Mansiya Kalmagambetkyzy – professor of the department of foreign philology of Akhmet Baitursunov Kostanai Regional University, candidate of Philological Sciences, Kostanai, Baimagambetov St. 168, ap.68, tel.87058420208, e-mail: msamambet47@mail.ru